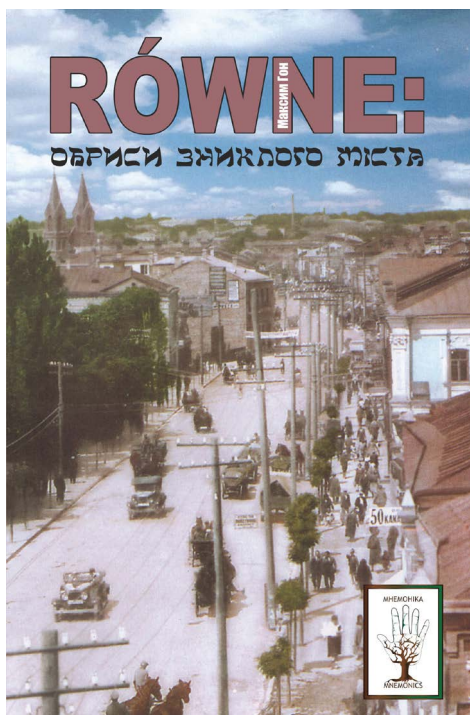

Володимир Петровський,

доктор історичних наук, професор

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ГОН, М. (2018). RÓWNE: ОБРИСИ ЗНИКЛОГО МІСТА. РІВНЕ: ВОЛИНСЬКІ ОБЕРЕГИ, 196 с.

Дослідження історії національних меншин в Україні дуже часто обертається навколо окремих питань, які стосуються найчастіше політичних рухів, національно-культурного життя, але порівняно менше зачіпають економічні аспекти. Книга доктора політичних наук Максима Гона «RÓWNE: обриси зниклого міста», яка була презентована в контексті історичного науково-популярного фестивалю LEGIO Historica III в локації «Голокост та міський простір», описує життя євреїв у межах одного міста. Цей нарис не єдиний у доробку науковця, він є логічним продовженням його багаторічної роботи над проблемою міжетнічної взаємодії та історії Голокосту, зокрема на теренах Рівненщини.

Книга починається зі вступу, в якому М. Гон показує загальну проблему, що євреї та інші національні меншини, як і саме минуле Рівного, досить бідно представлено в наукових та краєзнавчих студіях. Автор пояснює назву книги «Równe» як спосіб фіксації конкретного хронотопу, оскільки це «наймення» міста використовувалось за часів входження до складу Другої Речі Посполитої. Назва міста, й одночасно нарис, дещо виходить за вказані хронологічні межі – час між розпадом імперії Романових і першими роками Другої світової війни. Стосовно хронологічних меж М. Гон зазначає, що його оповідь розпочинається з останніх років Першої світової війни та української революції та завершується 1942 р. (с. 12–13), але в другому розділі автор описує місто Рівне кінця XIX ст. – 1939 р. (с. 73). Такі розбіжності дещо заплутують читача, але не псують загального враження від прочитаної книги, оскільки зумовлені потребою показати витoki тих чи тих явищ та процесів.

Перший розділ («Рівне між двома світовими війнами: єврейський ракурс суспільно-політичних процесів») органічно продовжує вступ нарису. Одразу стає зрозумілим, на скільки полікультурним було місто і як воно відрізняється від сучасного Рівного. Крім того, перший розділ розбито на два

підрозділи (що не вказано в змісті книги): «Рівне наприкінці Першої світової війни та в час української національної революції» та «Суспільно-політичні процеси в Другій Речі Посполитій: рівненський «сюжет». Часта зміна влади в добу національно-визвольних змагань призводила до того, що євреї (та інші національні меншини) мусили пристосовуватись до нових політичних умов. Варто відмітити, що для висвітлення життя євреїв у цей час дослідник використав архівні джерела та свідчення очевидців. Атмосфера життя в місті характеризувалась толерантним співжиттям представників різних національностей та віросповідань, але під впливом непрофесійних службовців-поляків та польських шовіністів євреї перетворювались на «чужих», хоча були найчисельнішою етнічною групою Рівного. Ця ситуація сприяла консолідації останніх для захисту своїх прав через створення комітетів допомоги та громадських організацій. Однак і вони, в своєму середовищі, інколи показували розрізненість головних ідей. З розділу зрозуміло, що єврейські громадські організації лояльно ставились до польської влади, протиставляючи її поширеним ідеям нацизму в Європі. У кінці 30-х рр. XX ст. містом поширились ідеї антисемітизму, що призвело погіршення становища євреїв.

Наступний розділ («Єврейський «сектор» економічного організму Рівного») присвячено економічному розвитку міста, що досліджено на прикладі діяльності окремих єврейських організацій та конкретних мешканців. Наголос зроблено на деталізації умов життя євреїв у місті, показано різницю в умовах проживання вздовж центральної вулиці та на околицях міста (південно-західна частина). Євреї були зайняті в різних сферах, від робітників фабрик до підприємців, займалися роздрібною торгівлею або тримали власні магазини, ятки. Ремісники-євреї були вагомою складовою економічного організму Польщі. Інколи євреї ставали роботодавцями, хоча часто підприємства не відрізнялися чисельністю робітників. М. Гон розповідає про найяскравіші постаті серед підприємців, а також єврейської інтелігенції (медики, юристи). Логічно, що євреї об'єднувались в професійні спілки, брали участь у змаганнях за представництво в міській раді. Рівне залишалось містом, де індустріальний сектор економіки не був домінантним. На економічне життя міста впливали загальнодержавні кризи, що породжували, з одного боку, конкуренцію, а з іншого – призводили до зубожіння населення. Варто відзначити, що складність економічного становища міста і його мешканців відверто ілюструють згадки очевидців про появу притонів та проституції. Уся книга пронизана конкретними життєвими описами, шкода, що багато з них мають трагічний характер. Ці свідчення очевидців, їхні згадки, цитати з періодики яскраво ілюструють складні умови життя, у яких опинялись євреї. Характерно, що саме вони могли об'єднуватись заради взаємодопомоги не лише у своєму місті, а й з представниками національностей інших міст.

Третій розділ («Громадські організації та єврейська община: спроби врегулювання проблем «своїх») перегукується з двома попередніми. Складний післявоєнний час дався взнаки великими втратами серед населення та зламаними долями. У цьому розділі автор показує, що євреї, як і інші

національні меншини, були самоізолювані у «своїх» проблемах. У місті з'являються благодійні організації для допомоги сиротам, безпритульним, вагітним тощо. Цікаво, що в місті діяли лише дві лікарні, одна з яких була єврейською, але обслуговувала і християн. Гостро стояло питання освіти, а точніше – мови викладання (іврит, їдиш, польська). Відбувалося протистояння на тлі того, ким євреї є – релігійною спільнотою чи нацією, – поява різних партій була тому підтвердженням. Усе ж після прочитання розділу стає зрозумілим, що єврейські партії, громадські організації разом з релігійною гміною робили все можливе, щоб захистити інтереси своєї етнічної групи.

Завершує нарис епілог «Штетл, що зник». Штетл – це невелике місто з переважно єврейським населенням. Дослідник пояснив використання цього терміна поряд з роз'ясненням назви самої книги у вступі. М. Гон спробував образно констатувати зникнення з соціокультурного «ландшафту» міста етнічного сегмента євреїв, який раніше тут домінував. Зникнення «особливого духу містечка» було пов'язано з депортаціями євреїв радянською владою в 1939–1941 рр. та окупацією Рівного нацистською Німеччиною. В історіографії багато уваги приділено темам Голокосту та створенню гетто на окупованих територіях, але кожна маленька згадка про цю трагедію залишає відбиток у серцях небайдужих людей. Жертвами нацизму в Сосонках стали 17,5 тис. євреїв Рівного різного віку та статі. Від свідчень очевидців здригаєшся від жаху, а потім ще довго намагаєшся осмислити цю інформацію.

Попри складність обраної теми книга читається досить легко. Описані події підкріплені фактами з архівних джерел, фотографіями мешканців міста та тогочасних вулиць, копіями документів. Окремого забарвлення додають свідчення очевидців подій, деталізація умов життя, описаний мікропростір євреїв на прикладі будинків та навіть кімнат. Порушені автором проблеми є актуальними й потребують детального вивчення не лише на прикладі євреїв, а й інших національних меншин, що проживають на території України. У підсумку цього короткого огляду потрібно акцентувати на значній пізнавальній вазі книги «RÓWNE: обриси зниклого міста». Це видання є нагодою збагатити студії локальної історії.